

DE VOORSTELLEN VAN DE COMMISSIE-VERDAM

door Drs. S. Bergsma

INLEIDING

Hoewel sedert het verschijnen van het rapport „Herziening van het ondernemingsrecht” in het begin van 1965 al weer enige tijd is verstreken, zal niet ieder in de gelegenheid zijn geweest van dit rapport kennis te nemen. Hierbij komt nog dat de brede opzet en de gedegen behandeling, door de commissie aan de stof gegeven, geleid hebben tot een omvang welke een kennisneming niet voor iedereen aantrekkelijk zal maken.

Dit was voor de redactie van het MAB aanleiding, mij te verzoeken een overzicht samen te stellen van de inhoud van dit rapport. Omdat overzichtelijkheid bij dit artikel voorop moest staan, heeft het een meer beschrijvend dan kritisch karakter gekregen en is zoveel mogelijk aangesloten bij de woordkeus van de commissie. Een oordeel over deze woordkeus is overgelaten aan de schrijvers van de andere artikelen¹⁾.

WAT VOORAFGING AAN DE INSTALLATIE VAN DE COMMISSIE VERDAM

Het is niet altijd gunstig een verleden te hebben. Bij wijze van uitzondering lijkt dit niet op te gaan voor het rapport van de commissie Verdam. Een kort overzicht van de voorgeschiedenis moge hier dus volgen.

Bij deze geschiedschrijving kan men teruggaan tot 1838 toen het wetboek van koophandel in werking trad²⁾. Ook kan begonnen worden in 1904, het jaar waarin de eerste c.a.o. tot stand kwam³⁾. Voor het volgen van de draad in het verhaal, zou deze dan echter wel erg rood gemaakt moeten worden, zodat het de voorkeur verdient in dit bestek minder ver in het verleden terug te gaan.

Het zaad voor de commissie Verdam werd gestrooid door Minister Van Maarseveen, toen deze op 29 mei 1948 advies vroeg aan de Stichting van de Arbeid over de herziening van het vennootschapsrecht in verband met de medezeggenschap van de factor arbeid. Het zaad kwam echter niet op, want na langdurige studie bleken de in de Stichting samenwerkende organisaties niet in staat een eensluidend advies op te stellen, omdat de meningen te ver uiteen lagen. De Stichting moest dan ook op 13 november 1956 aan de regering meedelen dat zij geen advies kon uitbrengen.

Op het uitgangspunt teruggekeerd, werd door de Ministers van Justitie, Economische Zaken, Binnenlandse Zaken, Bezitsvorming en Publieke bedrijfsorganisatie en Sociale Zaken en Volksgezondheid overgegaan tot instelling van een interdepartementale werkgroep. De rust leek weergekeerd, totdat in 1959 de Dr. Wiardi Beckman Stichting met het rapport „De hervorming van de onderneming” de knuppel in het hoenderhok gooide. De in dit rapport voorgestelde hervormingen - weliswaar vergaand, maar toch consequent en voorzichtig geformuleerd - brachten de discussie weer op gang en stimuleerden de regering tot het nemen van een initiatief. Op 8 april 1960 bleek dit te zijn de instelling van een Staatscommissie ondernemingsrecht.

¹⁾ Zie met name het artikel van Prof. Dr. H. J. van der Schroeff in het volgende nummer.

²⁾ Zoals bijvoorbeeld Prof. Mr. J. Valkhoff in het inleidend artikel van dit nummer doet.

³⁾ Zie het artikel van Prof. Mr. P. Borst in het volgende nummer.

DE AAN DE COMMISSIE GEGEVEN OPDRACHT

Bij de installatie van de commissie op 20 juni 1960 werd haar door Minister Beerman als opdracht gegeven „een onderzoek in te stellen naar de vraag of de rechtsvorm der onderneming herziening behoeft, en daarbij in het bijzonder aandacht te besteden aan het bestuur en toezicht bij de grote onderneming, alsmede aan de publieke verantwoording van de onderneming”.

Deze verruiming van de vraagstelling ten opzichte van het eerder aan de Stichting van de Arbeid gevraagde advies, werd echter ingeperkt door drie groepen van onderwerpen in de bijzondere aandacht van de commissie aan te bevelen.

In de eerste plaats dan „de vraag of de wetgeving niet zou moeten worden aangevuld met bepalingen die ertoe strekken het functioneren van bestaande instituten zo nodig te verbeteren”. Hieronder valt „het vraagstuk van de publieke verantwoording van de naamloze vennootschap”, maar ook „de machtsverdeling tussen de organen der vennootschap”.

De tweede groep van onderwerpen raakt de structuur van de vennootschap en „omvat het vraagstuk van de medezeggenschap der werknemers in de organen daarvan”.

De derde reeks van problemen komt voort uit het bestaan van andere ondernemingsvormen naast de naamloze vennootschap. Hierbij zou de commissie ondermeer aandacht moeten geven aan „de beschouwing van de onderneming als een gemeenschap van kapitaalverstrekkers, van leidinggevende en uitvoerende arbeid”. Dat de commissie dit ter harte heeft genomen, toont de titel van het rapport waarin sprake is van „ondernemingsrecht” en niet van vennootschapsrecht.

De aan de commissie verleende opdracht werd hiermee overigens nog niet voldoende omlijnd geacht. De minister gaf namelijk nog een aantal uitgangspunten mee, waarbij vooropstond „dat het economisch leven op ondernemingsgewijze productie berust”. Enerzijds werd het nuttig geacht „te zien naar de wetgeving van landen om ons heen”, maar anderzijds ook „waardevol bij de nationale ontwikkeling aan te knopen”. Voorts wees de Minister erop dat „de internationale vervechtingen van de Nederlandse economie” voorzichtigheid geboden, dit mocht echter niet verhinderen indien nodig „de wetgeving bij gewijzigde omstandigheden en bij gewijzigde rechtsopvattingen aan te passen”.

Aldus voorgelicht kon de voorzitter van de zojuist geïnstalleerde commissie toezeggen dat de commissie „zich met ernst en toewijding aan haar taak zal wijden”. Voor diegenen die nog aan het inlossen van deze toezegging mochten twijfelen wordt in de volgende regel van het rapport vermeld, dat de commissie 34 malen bijeenkwam.

DE SAMENSTELLING VAN DE COMMISSIE

Zonder ook maar enigszins de deskundigheid van de commissie aan te tasten - zij bestond louter uit geleerde tot hooggeleerde heren⁴⁾ - kan toch worden opgemerkt

⁴⁾ In de commissie werden benoemd: Prof. Mr. P. J. Verdam (voorzitter); Dr. J. R. M. van den Brink, Prof. Mr. N. E. H. van Esveld, Prof. Mr. W. F. de Gaay Fortman, Prof. Mr. W. C. L. van der Grinten, Prof. Mr. L. J. Hijmans van den Bergh, Mr. W. F. Lichtenauer, Mr. Dr. C. P. M. Romme, Prof. Dr. F. J. Th. Rutten, Prof. Mr. P. Sanders, A. A. van Sandick, Mr. M. van der Stoel, Drs. J. M. den Uyl, Prof. Mr. J. Valkhoff, Prof. Dr. H. J. Witteveen, Mr. L. de Vries (lid-secretaris). Na het overlijden van de heer A. A. van Sandick werd diens plaats ingenomen door Ir. L. H. de Langen, terwijl de heer J. A. Hamburger de plaats innam van Prof. Dr. H. J. Witteveen.

dat, zeker na het bedanken als lid der commissie van Professor Witteveen, wegens zijn benoeming tot Minister van Financiën, de economische zienswijze de kleinst mogelijke minderheid vormde. Wel liet de commissie zich met betrekking tot het onderwerp van de jaarverslaggeving voorlichten door een aantal deskundigen.

Tegenover de weinige economen stond een groot aantal juristen. Elf van de zestien leden der commissie droegen namelijk de meestertitel. Mogelijk is het hieraan te danken dat de voorstellen van de commissie de vorm van voorontwerp van wet hebben gekregen. Dit vergemakkelijkt de taak van de Minister, terwijl zo ook een zekere waarborg is geschapen dat de voorstellen aansluiten bij de bestaande toestand.

De samenstelling van de commissie was voorts zodanig politiek verdeeld, dat bij voorbaat verwacht mocht worden dat eventuele voorstellen politiek haalbaar zouden zijn.

DE DOOR DE COMMISSIE BEHANDELDE ONDERWERPEN

Bij een vergelijking van de opdracht en het rapport van de commissie blijkt dat zij de accenten anders heeft gelegd. Als eerste onderwerp wordt namelijk behandeld de jaarverslaggeving, welk onderwerp door de Minister als laatste werd genoemd. Mogelijk heeft hierbij een rol gespeeld dat dit voorstel door alle commissieleden werd ondertekend. De verdere volgorde van de onderwerpen zou dan mede bepaald kunnen zijn door de afnemende mate van overeenstemming.

Het tweede voorstel, tot wijziging van artikel 53 e.v. van het Wetboek van Koophandel betreffende het enquêterecht, vond namelijk slechts in één lid der commissie tegenstand. Deze herziening van het enquêterecht beoogt het aandeelhouders makkelijker en anderzijds werknemers - bij monde van algemeen erkende centrale organisaties van werknemers - mogelijk te maken van dit recht gebruik te maken.

Als derde groep van onderwerpen zijn samengevat „voorstellen tot wijziging van de wettelijke regeling der naamloze vennootschap binnen de bestaande structuur”. Deze hebben betrekking op de vergadering van aandeelhouders, de positie van certificaathouders en de taak van de commissaris.

Het vierde voorstel bevat een aantal wijzigingen in de Wet op de ondernemingsraden. De commissie heeft zich dus niet willen beperken tot een herziening van het vennootschapsrecht - in die zin dat een aantal bepalingen analoog voor andere rechtsvormen zullen gelden -, maar ook door een grotere betekenis te geven aan het instituut der ondernemingsraden, de zienswijze van de onderneming als rechts-object willen ondersteunen.

Bij het vijfde en laatste voorstel, waarin een verdere structuurwijziging van de naamloze vennootschap is opgenomen, openbaart zich de grote tegenstelling in de commissie. Dit voorstel dat beoogt een versterking van „het commissariaat en het verschaffen van inspraak van het werknemersbestand bij de samenstelling van het college van commissarissen” vond namelijk slechts een kleinst mogelijke meerderheid.

IN HOEVERRE KOMT HET RAPPORT TEGEMOET AAN DE BESTAANDE HERVORMINGSWENSEN?

Ondanks de veelheid van onderwerpen waarvoor de commissie een regeling voorstelt, kon toch niet worden voorkomen dat een aantal hervormingswensen buiten

beschouwing zijn gebleven dan wel in de commissie onvoldoende instemming vonden.

Tot deze laatste groep behoren de commissaris algemeen belang, een vennootschapskamer en een aan werknemers toe te kennen beroepsrecht.

De „versterking van de inspraak van het algemeen belang binnen de leiding van de grote onderneming door benoeming van zogenaamde commissarissen algemeen heeft de stem van een viertal leden kunnen verwerven. Deze zelfde leden behoorden ook tot de ondertekenaars van het rapport „De hervorming van de onderneming” waarin deze figuur voor het eerst is geïntroduceerd.

Wat betreft de vennootschapskamer zal het mogelijk het lid der commissie Professor Sanders, een vroegere verdediger van dit instituut, hebben gespeten dat deze gedachte niet door de commissie is overgenomen. De door de commissie gekozen oplossing van een ondernemingskamer bij het gerechtshof te Amsterdam die optreedt in gevallen van aangegeven overtreding van de voorschriften, is echter op doelmatigheids- en rechtmatigheidsgronden te verkiezen boven een vennootschapskamer die de financiële publicaties van alle open naamloze vennootschappen zou onderzoeken.

Een aan werknemers toe te kennen beroepsrecht tegen beslissingen van de ondernemingsleiding die hun belangen aantasten, danwel die niet in redelijkheid konden worden genomen, is niet door de commissie opgenomen. Dit voorstel dat vooral in Christelijke kringen aanhangers telt, maar ook in de bezwaren van de heer Hamburger tegen het enquêterecht is terug te vinden, heeft de commissie waarschijnlijk minder dringend geacht, nu zij voorstellen deed tot herziening van het enquêterecht, terwijl ook de grotere openheid der jaarverslaggeving nieuwe waarborgen geeft.

Van de hervormingswensen die buiten beschouwing zijn gebleven zij hier nog genoemd de door Romme geïntroduceerde gedachte de onderneming tot rechts-subject te maken. Hoewel de commissie met de voorgestelde wijzigingen in de Wet op de ondernemingsraden hier enigszins aan tegemoet komt, heeft zij de grote stap van object naar subject niet willen doen. Dit zou ook moeilijk hebben gepast in de Ministeriële aanwijzing dat het waardevol is „bij de nationale ontwikkeling aan te knopen”.

HET KADER WAARIN DE COMMISSIE HAAR VOORSTELLEN PLAATST

Het is een goede gedachte van de opstellers van het rapport geweest, de voorgestelde herziening vooraf te doen gaan door beschouwingen van algemene aard. Dit maakt het mogelijk de velerlei gerichte hervormingsvoorstellen van de commissie tot een eenheid samen te brengen.

Begonnen wordt met de stelling dat de technische ontwikkeling in de 19e en 20e eeuw er toe heeft bijgedragen dat ondanks een rijke schakering in de omvang der moderne onderneming, deze een schaalvergroting heeft ondergaan. Deze ontwikkeling is ook van invloed geweest op „de componenten der grote onderneming, met welke benaming men wel pleegt aan te duiden de kapitaalverschaffers, de leiding en de werknemers”.

Ten aanzien van de positie van de werknemers is dit in formele zin vorm gegeven in de Wet op de ondernemingsraden waarmee „werd beoogd de werknemers te betrekken bij overleg omtrent ondernemingsaangelegenheden van alge-

mene aard". Een ruime mate van initiatief bleef op dit gebied echter voorbehouden aan het personeelsbeleid, waarbij men zoekt „naar integratie van elke werknemer in het geheel en naar de juiste positiebepaling van ieders plaats naar gelang van zijn taak”.

Wat betreft de positie van de kapitaalverschaffers vroeg de ontwikkeling naar steeds grotere eenheden om een rechtsvorm die kon voorzien „in de behoefte aan grote kapitalen en aan continuïteit”. Dit kon de naamloze vennootschap.

De door deze rechtsvorm mogelijk gemaakte groei van de ondernemingen bracht echter ook haar bezwaren aan het licht. De grote afstand welke in de regel tussen aandeelhouders en bestuur zal bestaan, maakte de dominerende positie van de kapitaalverschaffers minder wenselijk. De praktijk zocht hiervoor een oplossing in oligarchische clausules, terwijl de toegenomen zelfstandigheid van het bestuur ook in de jurisprudentie bevestigd werd. De commissie meende dan ook niet de klok terug te moeten zetten door voorstellen te doen tot wetswijziging „die ertoe strekken dat aandeelhouders een verdergaande invloed op het beleid zouden uitoefenen”.

Deze machtsverschuiving van de vergadering van aandeelhouders naar het bestuur accentueert de te stellen „hoge eisen aan de bekwaamheid tot het nemen van juiste beslissingen in onzekere en gecompliceerde situaties en aan het verantwoordelijkheidsbesef van degenen die daartoe geroepen worden”. Voorzover een wantrouwen in deze bekwaamheden het scheppen van waarborgen noodzakelijk maakt mag dit volgens de commissie niet leiden tot een aantasten van de zelfstandigheid der leiding in het bepalen van het beleid. „Deze zelfstandigheid heeft het bestuur dringend nodig om een slagvaardig beleid in het belang van de onderneming als geheel te kunnen voeren”.

Deze waarborgen zijn ook minder dringend wanneer men let op „het overleg in en het toezicht uitgeoefend door de raden van commissarissen die aan de meeste grote naamloze vennootschappen zijn verbonden”. Voorts „oefenen de pers en de publieke opinie een niet te onderschatten preventieve invloed uit”.

Toch heeft de commissie gemeend een bijdrage te moeten leveren tot het verminderen van dit wantrouwen. Dit denkt zij te bereiken door waarborgen voor „de openheid der betrekkingen tussen het bestuur en de kapitaalverschaffers enerzijds en tussen het bestuur en de werknemers anderzijds”. Deze openheid legt „de grondslag voor vertrouwen” maar is ook „een krachtig middel tot het voorkomen en corrigeren van misverstanden”.

Deze openheid tracht de commissie te realiseren door haar eerste vier voorstellen, namelijk die met betrekking tot de jaarverslaggeving, het enquêterecht, de certificaaathouders enz. en de ondernemingsraad.

In tweeërlei zin zijn de voorgestelde wijzigingen echter beperkt. In de eerste plaats omdat, hoewel de wetgever wordt voorgesteld die maatregelen te treffen „die de openheid tegenover de werknemers en de bescherming van hun belangen bevorderen”, in de structuur van de onderneming weinig verandert. De tweede beperking is dat de hervormingen blijven binnen de bestaande structuur van de wettelijke regeling van de naamloze vennootschap.

Ondanks een groot verschil in appreciatie van de arbeidstaak, „voor sommigen een bron van persoonlijke voldoening”, voor anderen slechts „een gelegenheid om de voor het bestaan noodzakelijke geldmiddelen te verwerven”, zou aldus enige leden der commissie „een wijd verspreid onbehagen over de werksituatie” zijn te

constateren. De oorzaak van „het gebleven wantrouwen tussen de werknemers enerzijds en de leiding en de kapitaalverschaffers der onderneming anderzijds” zou zijn „de bestaande, eenzijdige structuur van de vennootschap”. Dit wantrouwen wordt nog verder gevoed door de ontstane machtspositie van de ondernemingsleiding, mogelijk geworden door de grotere zelfstandigheid ten opzichte van de kapitaalverschaffers.

In dit licht moeten de voorgestelde wijzigingen ter bereiking van een grotere openheid als onvoldoende worden aangemerkt, terwijl ook een verdere versterking van de positie van de ondernemingsraad de eenzijdige structuur van de vennootschap onaangetast laat.

Dit was voor negen leden aanleiding een structuurwijziging der vennootschap noodzakelijk te achten. Omdat „aansluiting aan een bestaande rechtsvorm de aanvaarding van nieuwe structuren in de maatschappij zou bevorderen”, werd er van afgezien „een geheel nieuwe ondernemingsvorm te creëren”.

De structuurwijziging - aldus de negen leden - zou moeten plaats vinden in de raad van commissarissen, en zou inhouden een versterkte positie ten opzichte van de andere organen der vennootschap en een samenstelling uit een ruimere kring van personen. Dit laatste zou moeten worden gerealiseerd door een deel van de commissarissen door de werknemers te doen benoemen.

De vrees van zeven leden van de commissie dat deze voorstellen zouden kunnen leiden tot „een verstoring van het functioneren van de onderneming als een organisatie, gericht op een zo groot en zo goed mogelijke bijdrage aan het maatschappelijk product” werd niet gedeeld door de negen anderen, terwijl ook het argument dat het vertrouwensgebrek een onderdeel is van een algemeen verschijnsel, dat heden ten dage op vrijwel alle gebieden van het maatschappelijk leven aan het licht treedt, geen indruk maakte.

Volgens sommige leden werd in deze structuurwijziging van de naamloze vennootschap nog geen rekening gehouden met de door hen mogelijk geachte ontwikkeling dat in de toekomst „het vermogen overwegend bij maatschappelijke organen komt te berusten”. Dan zou namelijk de behoefte kunnen ontstaan de raden van commissarissen zodanig samen te stellen dat ook een botsing met het algemeen belang kan worden voorkomen.

De meerderheid der commissie deelde deze zienswijze in het geheel niet zodat deze materie voor een toekomstige commissie is gereserveerd.

HET VOORONTWERP VAN EEN WET OP DE JAARREKENING VAN ONDERNEMINGEN

Direct valt op dat de commissie is afgeweken van het wet geworden, maar nog niet ingevoerde artikel 2.3.3.13 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, waar in het derde lid „de onderhavige materie, voor wat de naamloze vennootschap betreft, (wordt) overgelaten aan een regeling bij algemene maatregel van bestuur”. De commissie argumenteert haar voorkeur met „het feit dat de voorbereiding van een wet in de openbaarheid geschiedt”, alsmede „op het belang van de materie voor het bedrijfsleven”. De in het voorontwerp geregelde materie valt uiteen in drie onderwerpen: de verslaggeving, de publiciteit en de sanctie op het niet naleven der voorschriften.

De verslaggeving

Voor de naamloze vennootschap wordt dit thans geregeld in artikel 42 van het

Wetboek van Koophandel. Deze voorschriften werden reeds lang als onvoldoende beschouwd zodat de commissie hieraan een uitbreiding heeft gegeven. Het is dan ook een fraai voorbeeld van getallensymboliek dat de commissie haar ontwerp laat beginnen op bladzijde 42 van het rapport.

Voor deze wet wordt onder onderneming verstaan „de naamloze vennootschap, de coöperatieve vereniging, de onderlinge waarborgmaatschappij, alsmede de landbouwkredietbank. Deze ondernemingen zullen in hun jaarrekening, omvatende de balans, de winst- en verliesrekening en de toelichting op deze stukken, een zodanig inzicht moeten geven „dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd omtrent het vermogen en de rentabiliteit van de onderneming, alsmede omtrent haar solvabiliteit en liquiditeit”.

Essentieel hierbij zullen zijn de grondslagen waarop de waardering van de activa en passiva rust. Toch wordt slechts voorgeschreven dat deze moeten voldoen „aan normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd”.

Dat de commissie niet op alle punten met vaagheden heeft willen volstaan moge blijken uit het voorschrift dat „De jaarrekening vermeldt de bezoldiging van ieder der commissarissen van de onderneming”.

Verder heeft de commissie rekening gehouden met de mogelijkheid dat het bestuur der onderneming de openheid niet zou uitstrekken tot de deelnemingen. Een artikel dat de voorschriften ook van toepassing verklaart op deelnemingen van een bepaalde omvang is derhalve opgenomen. De geboden mogelijkheid van geconsolideerde jaarstukken biedt overigens nog wel enige mogelijkheid voor terughouding van gegevens.⁵⁾

Een vorm van openheid waar niet iedere onderneming gelukkig mee zal zijn is de bepaling dat mededeling moet worden gedaan van de namen van houders van prioriteitsaandelen. Hiertegenover staat dan weer dat is afgezien van de verplichting de omzet openbaar te maken. De omvang van de zaken mag worden aangegeven met „de in de betrokken bedrijfstak gebruikelijke maatstaven”.

Een belangrijk punt bij deze regeling voor de verslaggeving is verder dat voorzover de benoeming van een deskundige niet is geschied door de vergadering van aandeelhouders, dit door de commissarissen moet gebeuren. Voor ondernemingen waarvan als kapitaal tenminste f 500.000 aandelen op naam, dan wel f 250.000 in aandelen en/of certificaten aan toonder is geplaatst wordt het zonder meer deskundig zijn onvoldoende geacht, de deskundige moet dan namelijk ingeschreven zijn „in het register, bedoeld in artikel 55 van de wet op de registeraccountants”. De verklaring van de deskundige, wordt in die gevallen waar zijn onderzoek volgens deze wet is voorgeschreven, bij de jaarrekening overgelegd.

De publiciteit

De commissie heeft gemeend in beginsel geen verandering te hoeven aanbrengen in de huidige regeling van de verplichting tot publikatie van de jaarrekening. Dit betekent dat gehandhaafd is inzake de publikatieplicht het onderscheid tussen de open en de besloten N.V. Nederlegging van de jaarrekening ten kantore van het handelsregister blijft alleen verplicht wanneer toonderaandelen c.q. toondercertificaten boven een bepaald bedrag in omloop zijn. Wel is in verband met de

⁵⁾ Zie het artikel van Prof. A. M. van Rietschoten in het volgende nummer.

geldontwaarding het thans geldend criterium van f 50.000 vervangen door het bedrag van f 250.000.

Tot een verscherping van de publikatievoorschriften kan ook worden gerekend dat in die gevallen waar de jaarstukken openbaar moeten worden gemaakt „een ieder tegen kostprijs volledige afschriften (kan) verkrijgen”.

De strafbepalingen

Zich rekenschap gevend van de vraag „hoe de nakoming van de voorgestelde normen kan worden gewaarborgd” stond de commissie voor twee vragen. In de eerste plaats: moet de controle op naleving der voorschriften berusten bij hen „aan wie de jaarstukken krachtens de wet dienen te worden aangeboden” of bij een onafhankelijk deskundig orgaan? En in de tweede plaats, zo een onafhankelijke derde bij deze controle wordt ingeschakeld, moet dit dan zijn de administratie of de rechter?

Het antwoord op de eerste vraag is uitgevallen ten gunste van aandeelhouders c.q. daarmee gelijk te stellen personen. Alleen in die gevallen waarin een belanghebbende „van oordeel is dat de jaarrekening van een onderneming niet beantwoordt aan hetgeen daaromtrent in deze wet is bepaald”, wordt door dagvaarding een rechterlijk oordeel gevraagd. De bevoegdheid tot het instellen van „bedoelde rechtsvordering komt mede toe aan de procureur-generaal bij het gerechtshof te Amsterdam.

Hiermee is tevens een indicatie gegeven over het antwoord op de tweede vraag: administratie of rechter. De keuze is niet gevallen op een vennootschapskamer maar op instelling van een ondernemingskamer bij het gerechtshof te Amsterdam. Deze is bij uitsluiting bevoegd tot kennisneming van bedoelde vorderingen. De keuze van het gerechtshof brengt overigens het bezwaar met zich dat slechts beroep in cassatie open staat.

„Het bevel dat de ondernemingskamer bij toewijzing van de vordering uitvaardigt, bevat nauwkeurige aanwijzingen die de bestuurders der onderneming bij het opmaken van de jaarrekening in acht moeten nemen” en kan zich ook uitstrekken tot een of meer toekomstige jaarrekeningen.

Voor het uiterste geval dat de gedingen omtrent jaarrekeningen niet tot resultaat leiden, is de Wet op de Economische Delicten ook van toepassing verklaard op de in dit voorontwerp geregelde materie.

Ter vergroting van de deskundigheid zal de ondernemingskamer bestaan „uit de daarvoor aangewezen leden van het gerechtshof en twee niet tot de rechterlijke macht behorende personen als deskundige leden. Deze laatste personen dragen de titel raad. Ondermeer is voorbehouden dat nog nadere regels zullen worden gesteld „met betrekking tot het costuum der raden”.

DE VOORGESTELDE WIJZIGING VAN HET ENQUÊTERECHT

Wanneer dit voorstel van de commissie summier moet worden omschreven houdt het in dat het voor aandeelhouders makkelijker en voor werknemers mogelijk wordt - bij monde van algemeen erkende centrale organisaties van werknemers, gehoord de ondernemingsraad⁶⁾ - zich van het enquêterecht te bedienen. Ook dit laatste is weinig revolutionair, omdat bij de huidige regeling volgens artikel 54

⁶⁾ Dit brengt met zich dat de representatie van de werknemers niet volledig is. Zie hierover het artikel van Prof. Mr. W. J. Slagter in dit nummer.

Wetboek van Koophandel „bij de akte van oprichting of bij overeenkomst aan anderen dan aandeelhouders” het recht van enquête kan worden toegekend. Alle leden op één na konden zich dan ook met dit voorstel verenigen. Alleen de heer Hamburger was „van mening, dat het vraagstuk van de bescherming van vitale werknemersbelangen onderwerp behoort te zijn van een daarop gerichte afzonderlijke regeling buiten het vennootschapsrecht”.

De vereenvoudiging voor aandeelhouders houdt in dat, wanneer zij tenminste een tiende gedeelte van het geplaatste kapitaal vertegenwoordigen of rechthebbenden zijn op een bedrag aan aandelen of certificaten daarvan ter nominale waarde van f 500.000, zij bevoegd zijn tot het indienen van een verzoekschrift tot het houden van een enquête. Verschillen met de huidige bepalingen zijn dat thans als minimum geldt een vijfde gedeelte van het geplaatste kapitaal, terwijl geen absolute norm - van belang voor zeer grote naamloze vennootschappen - is opgenomen. Ook certificaathouders ontbreken in de huidige regeling.

De verzoeken tot het houden van een enquête worden geconcentreerd bij de in te stellen ondernemingskamer van het gerechtshof te Amsterdam, welke zich ook zal bezig houden met gedingen omtrent jaarrekeningen. Om onnodig beroep op deze instantie te vermijden is de bepaling opgenomen dat zij „zo zij van oordeel is dat het op onredelijke grond is gedaan, de verzoeker of de verzoekers (zal) veroordelen tot vergoeding van de schade welke de vennootschap ten gevolge van het verzoek lijdt”.

Een verdere uitbreiding van de huidige regeling is dat niet volstaan wordt met openbaarmaking van „het verslag van de uitkomst van het onderzoek”. Indien namelijk „uit het verslag van wanbeleid of wantoestanden is gebleken, kan de ondernemingskamer voorzieningen treffen”. Deze voorzieningen kunnen verschillend zijn, variërend van „schorsing of vernietiging van een besluit van de bestuurders” tot „ontbinding van de vennootschap”. De voorgestelde regeling van het enquêterecht wordt zoveel mogelijk analoog toegepast op de coöperatieve verenigingen.

WIJZIGINGEN VAN DE WETTELIJKE REGELING DER NAAMLOZE VENNOOTSCHAPPEN BINNEN DE BESTAANDE STRUCTUUR

Zonder over te gaan tot een structuurwijziging van de naamloze vennootschap, waren er volgens de commissie toch een aantal onderwerpen waarbij het nodig was de wetgeving „bij gewijzigde omstandigheden en bij gewijzigde rechtsopvattingen aan te passen”.

De vergadering van aandeelhouders

Opgenomen wordt de verplichting dat de bestuurders en de commissarissen, zo die er zijn, haar alle verlangde inlichtingen verschaffen, „tenzij het belang der vennootschap zich daartegen verzet”. Verder wordt artikel 43b van het wetboek van koophandel in die zin gewijzigd dat het recht van het bestuur en de commissarissen tot het bijeenroepen van een algemene vergadering hun niet meer bij de akte van oprichting kan worden ontnomen.

De houders van certificaten van aandelen

Voorzover „certificaten voor een bedrag van tenminste f 250.000 nominaal in omloop zijn” worden de houders van deze stukken in hun rechten met betrekking

tot het bijeenroepen van een algemene vergadering, het opgeroepen worden voor deze vergadering, het kennis nemen van de agenda en het bijwonen van deze vergadering gelijkgesteld met aandeelhouders, zij het dan dat ter vergadering door hen geen stemrecht kan worden uitgeoefend.

De commissaris

In dit hoofdstuk van haar rapport heeft de commissie opgenomen een taakomschrijving van de commissarissen, namelijk dat zij toezicht hebben te houden „op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in de vennootschap. Zij staan het bestuur met raad ter zijde”. Om incompatibiliteiten tussen toezicht en advies te vermijden is toegevoegd dat de commissarissen hun taak vervullen „binnen het raam van het algemeen belang . . . ten behoeve van het geheel der belangen van de vennootschap en van de met haar verbonden onderneming”.

Tevens zijn artikelen opgenomen die regelen dat „bij het voorstel tot benoeming van een commissaris wordt meegedeeld, welk beroep de voorgestelde persoon uitoefent en welke betrekkingen hij volgens zijn opgaven bekleedt”, maar ook dat bij de akte van oprichting een leeftijdsgrens - waarboven geen benoeming tot commissaris meer kan geschieden - voor deze personen dient te worden gesteld. Als overgangsregeling zal voorzover de statuten geen voorziening bevatten de leeftijd van 72 jaar gelden. Nu ook uit de jaarrekening is bekend geworden de beloning van de commissaris, wordt aan hun wel weinig anonimiteit gelaten.

DE VERSTERKTE POSITIE VAN DE ONDERNEMINGSRADEN

Een bijdrage tot een grotere openheid der betrekkingen tussen het bestuur en de werknemers vormen de voorstellen tot aanvulling van de Wet op de ondernemingsraden. De voorgestelde hervorming zal echter niet leiden tot „een verrijkende versterking van de positie van deze instelling. De commissie heeft hiervan afgezien, enerzijds omdat „het overleg in de ondernemingsraden slechts moeizaam op gang komt en op weinig spectaculair resultaat kan wijzen”, maar anderzijds ook omdat het eenzijdig accentueren van het overleg in de ondernemingsraad een nadelige invloed kan uitoefenen op de andere communicatiemogelijkheden zoals deze langs de normale hiërarchieke weg worden geboden. Voorts maakt de ondergeschikte positie van de leden het onmogelijk „dat de ondernemingsraad voor de directie bindende beslissingen neemt”.

De voorgestelde wijzigingen in de Wet op de ondernemingsraden beogen dan ook voornamelijk „door maatregelen van organisatorische aard een gezond overleg en wederzijds begrip tussen werkgevers en werknemers te stimuleren”. Tot deze groep behoren de volgende voorstellen.

Instelling door de S.E.R.

Indien het hoofd of de bestuurder van een onderneming, waarin tenminste honderd werknemers, . . ., werkzaam zijn, in gebreke is gebleven voorzieningen te treffen voor de samenstelling van een ondernemingsraad kan de S.E.R. hem opdracht verstrekken daartoe alsnog over te gaan.

Instelling van een centrale ondernemingsraad

Wanneer aan twee of meer tot een groep behorende ondernemingen een ondernemingsraad is verbonden, kunnen de bestuurders „tot behartiging van zaken, aan die ondernemingsraden gemeen, een centrale ondernemingsraad instellen, waarin die raden zijn vertegenwoordigd”.

Het uitnodigen van een deskundige

Teneinde de besprekingen in de ondernemingsraad aan inhoud en belang te doen winnen heeft de commissie de mogelijkheid willen openen dat „aan de besprekingen in de ondernemingsraad omtrent bepaalde onderwerpen wordt deelgenomen door daartoe door de ondernemingsraad uitgenodigde deskundigen. Een deskundige tegen wie de bestuurder der onderneming „op grond van het belang der onderneming . . . wegens bezwaren tegen diens persoon” zich verzet, wordt niet uitgenodigd.

Periodiek overleg met commissarissen

Indien aan de rechtspersoon die de onderneming drijft, een raad van commissarissen is verbonden „houdt deze tenminste eenmaal per jaar een gemeenschappelijke vergadering met de ondernemingsraad”. Door dit contact zou een beter inzicht in wederzijdse zienswijzen worden bevorderd.

Instelling van een agendacommissie

Uit de ondernemingsraad zal een commissie worden ingesteld, die tot taak heeft de vergaderingen van een ondernemingsraad voor te bereiden en de agenda daarvoor op te stellen.

De tweede groep voorstellen beoogt het overleg meer inhoud te geven en de ondernemingsraad nauwer te betrekken bij het economisch beleid der onderneming. Hieronder vallen de volgende wijzigingen van de Wet op de ondernemingsraden.

Inlichtingen omtrent de economische gang van zaken in de onderneming

In de huidige regeling moet de werkgever periodiek mededeling doen omtrent de economische gang van zaken in de onderneming. Hier wordt nu aan toegevoegd „en desgevraagd daarover nadere mededelingen te doen, tenzij het belang der onderneming zich daartegen verzet”.

Raadpleging omtrent de gevolgen van structurele veranderingen

Omdat structurele veranderingen in de onderneming van grote invloed kunnen zijn op het wel en wee van de in die onderneming werkenden, achtte de commissie het wenselijk de ondernemingsraad te betrekken bij het overleg over de gevolgen van die veranderingen. In verband met de beperkte verantwoordelijkheid van dit orgaan moest echter worden afgezien van verreikende hervormingen. Daarom is volstaan met het opnemen van de verplichting dat de ondernemingsraad moet worden geraadpleegd „omtent de gevolgen voor de werknemers van alle ingrijpende maatregelen”. Bij wijze van voorbeeld worden ondermeer genoemd „verplaatsing of opheffing der onderneming, duurzame samenwerking met andere ondernemingen en ingrijpende wijziging van de produktiemethoden”.

Bespreking van de jaarrekening

Het nauwer betrekken bij het economisch beleid der onderneming wordt ook bevorderd door overlegging van de jaarstukken. Zeker wanneer deze zijn samengesteld op de „open” wijze, zoals voorgeschreven in de Wet op de jaarrekening. Daarom is de verplichting opgenomen deze stukken ter bespreking over te leggen aan de ondernemingsraad. Alleen indien het verstrekken van de volledige gegevens uit deze stukken „in strijd zou zijn met het belang der onderneming, kan worden volstaan met het verschaffen van een samenvatting van die gegevens.

DE STRUCTUURWIJZIGING DER NAAMLOZE VENNOOTSCHAP

De omvang van het voorontwerp van wet, waarin de negen leden der commissie hun voorstellen tot structuurwijziging der naamloze vennootschap hebben opgenomen, staat in schrille tegenstelling tot de ruimte nodig voor het opnemen van alle pro's en contra's. Juist omdat deze verdeeldheid wel met zich zal brengen dat dit deel van de gedane voorstellen het langst op realisering zal moeten wachten, zij hier volstaan met een korte weergave van de voorstellen der negen leden.

De taak van commissarissen

Hoewel de hier gegeven formulering gelijklopend is als die, opgenomen bij de wijziging van het vennootschapsrecht binnen de bestaande structuur, achten de voorstellers „dit onderdeel echter ook met het oog op de formulering van hun ontwerp van essentieel belang”.

De benoeming van commissarissen door de werknemers

De gewijzigde samenstelling van de raden van commissarissen, alsmede de hieraan verbonden overdracht van bevoegdheden van de vergadering van aandeelhouders aan de raad van commissarissen zal van toepassing zijn „op naamloze vennootschappen, waarvan aandeelbewijzen of certificaten van aandelen zijn opgenomen in de prijscourant van de beurs” te Amsterdam. Het betreft hier ca. 500 n.v.'s, waarvan het geplaatste aandelenkapitaal in het algemeen tenminste f 500.000 bedraagt.

De bevoegdheid van de werknemers tot benoeming van een commissaris, zal hun bij de akte van oprichting moeten worden verleend. Bestaat de raad van commissarissen uit meer dan vijf personen, dan zullen door de werknemers tenminste twee commissarissen mogen worden benoemd.

Uitgesloten is de mogelijkheid de bevoegdheid van werknemers tot benoeming van een commissaris te beperken „door een bindende voordracht van enig orgaan der vennootschap”. Van benoeming tot commissaris zijn uitgesloten „zij die in dienst zijn van de vennootschap” en „de bestuurders van een werknemersorganisatie” waarbij werknemers uit de betreffende onderneming zijn aangesloten.

Ruimere bevoegdheid voor de raad van commissarissen

Wil deze gewijzigde structuur recht doen aan de betekenis van de componenten die tezamen de onderneming vormen, dan zal dit college ook ruime bevoegdheden moeten hebben. Hiertoe worden een aantal voorstellen gedaan die ondermeer inhouden dat:

- a. de benoeming van bestuurders, met uitsluiting van andere organen der vennootschap, door de commissarissen zal geschieden;
- b. de jaarstukken door commissarissen worden vastgesteld;
- c. een aantal met name genoemde besluiten „slechts op voorstel of met toestemming van commissarissen kunnen worden genomen. Hieronder vallen: uitgifte of intrekking van aandelen en schuldbrieven, duurzame samenwerking met een andere vennootschap en beëindiging van de dienstbetrekking van een aanmerkelijk aantal werknemers.

Het is moeilijk in een kort bestek recht te doen aan het vele en nauwgezette werk dat de commissie-Verdam met groot verantwoordelijkheidsgevoel heeft

verricht. Als blijvende verdienste van de commissie kan reeds nu worden vermeld dat zij er in is geslaagd op dit controversiële terrein de verschillende opvattingen grotendeels tot een compromis te brengen.

Het diep in de realiteit van het economisch leven gewortelde vraagstuk van de onderneming bracht met zich dat soms de grenzen van het vennootschapsrecht moesten worden overschreden. Dit is aanleiding geweest tot de vraag of de in het rapport gedane voorstellen nog wel tot de uitsluitende competentie van de Minister van Justitie zouden behoren. Met name de Minister van Economische zaken zou hier ook bij kunnen worden betrokken. De door de commissie voorgestelde herzieningen hebben immers betrekking op de onderneming, welke nog steeds geldt als de kenmerkende en belangrijkste economische organisatievorm van onze maatschappij. Dit betekent tevens dat de invloed van deze hervorming ver uit kan gaan boven een modernisering van het vennootschapsrecht.

Zij die menen dat de hervorming van de ondernemingsstructuur er toe moet leiden dat de onderneming niet meer het winststreven maar het dienen van de maatschappelijke behoeften voorop dient te stellen, moeten dan ook wel beseffen dat dit de doelmatigheid van het economisch systeem kan aantasten. Niet voor niets heeft in de Sovjet-Unie, gedurende dezelfde jaren, waarin in Nederland de commissie-Verdam werkzaam was, een Staatscommissie onder leiding van Professor Lieberman zich bezig gehouden met de vraag hoe aan het winststreven een belangrijker plaats in het economisch leven kan worden ingeruimd.